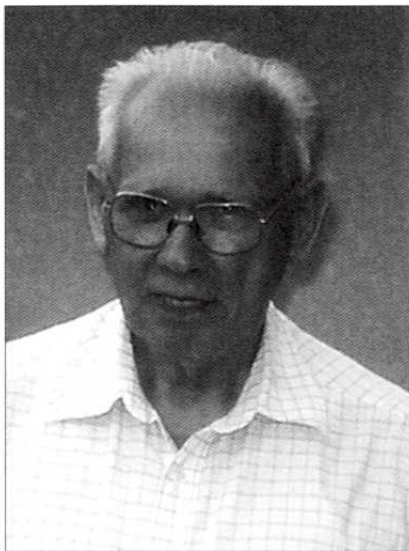

Komunistična revolucija in Šentjošt

PAVLE MALOVRH

Ko leto za letom v juniju oživljamo spomine na naše pomorjene žrtve, se zavedamo, da nas je živih pričevalcev čim dalje manj. Treba je zato pohiteti in s pisano ter govorjeno besedo iztrgati pozabi čimveč spominov na tiste strašne dni, katerim smo bili priče v svoji mladosti. Nekaj takih žalostnih pričevanj so nam zadnja leta pogumni rojaki posredovali vsak iz svojega kraja. Tem se danes sam pridružujem, čeprav sem bil takrat mladoleten, star 15 let.

Šentjošt je majhna vasica na Notranjskem na meji Gorenjske, 630 metrov nad morsko višino. Fara je takrat štela okrog 900 ljudi, s tremi podružnicami: Planina, Butanjeva

in Smrečje. Ko so zasedli Nemci in Italijani Slovenijo, so našo faro delili. Podružnico Planino so zasedli Nemci, Šentjošt, Smrečje in Butanjevo pa Italijani. Nemci so takoj postavili na meji ograjo iz bodeče žice in jo napravili neprehodno. Kjer so bili gozdovi, so posekali drevje in napravili 150 metrov širok pas, po sredi pa je tekla znova neprehodna, z bodečo žico napravljena pregrada, tri metre visoka in štiri metre široka. Ob njej pa so nastavili mine. Če je meja tekla čez kmečke domove, so stavbe porušili in družine izselili.

Konec leta 1941 so krožile nejasne novice, da se organizira odpor proti Italijanom. Okoli novega leta so se pojavili neznanj ljudje v naši

okolici in preko učiteljev delali propagando za osvobodilno fronto. Pošteni ljudje jim niso zaupali in sestanki niso uspeli. Sredi marca 1942 je umrl naš župnik gospod Nagode. Takoj po pogrebu so se v vasi pojavili partizani. Kljub pozni uri zvečer so sklicali vaščane v Možinetovo gostilno (družina Skvarča). Pripeljali so tudi gospoda kaplana Cvelbarja in od pol ure oddaljene domačije Jakoba Žaklja. Zbrane vaščane so pozivali, naj se pridružijo partizanom in zagrozili s smrtjo vsakemu, ki naj ne bi sodeloval z njimi. Gospoda Cvelbarja so napadli, da na prižnici govori proti O.F., gospoda Žaklja pa, da zbira orožje in da organizira belo gardo. Po sestanku so Žaklja odpeljali v gozd in ga na grob način zaslisevali. Proti jutru so ga izpustili. Imel je srečo, da ga niso ubili. On je bil resnični pobudnik za vaško stražo. Bil je tudi vodja konsumne kmečke zadruge. Stalno je imel stike s Slovensko legijo v Ljubljani. Gospod Cvelbar je bil cerkljanski župnik, zaradi Nemcev pregnan, in je živel v Šentjoštu. Osveščal je ljudi glede O.F. Držal se je strogo škofovih smernic.

Od te noči dalje mnogi možje in fantje niso spali doma. Imeli so nekaj orožja za primer v sili obrambe. Ko pa so videli, da so Italijani požgali vas Koreno nad Horjulom v odgovor na partizanske izzive, so sklenili, da se bodo branili in varovali svoje domačije. Še se spominjam, ko je šla prva kolona voz s prvo pomočjo na Koreno. Nekateri so peljali živež, drugi pa smrekove deske za primitivna stanovanja, ker so bila vsa gospodarska poslopja popolnoma požgana. Italijani iz Horjula so zagrozili, da bodo požgali vse vasi okoli Horjula, če bodo partizani še enkrat napadli njihove edinice. Med temi je bi bil tudi Šentjošt.

Načrt za obrambo je bil težaven, saj je bilo potrebno dovoljenje od Italijanov, da se sme ustanoviti neka oborožena sila. Partizani so med tem pobijali in ropali vse vprek. V Horjulu so ubili župana Bastiča in njegovo ženo, v našem župnišču so pobrali vso hrano, posteljnino, opravo, živino in posodo. V začetku junija so popolnoma oplenili kmečko zadruge in njeno trgovino. Isti večer so oropali mojega bratranca Breznika. Pobrali so mu vso hrano, žito, izpraznili so kuhinjo in

Pavle Malovrh in njegova rojstna hiša v Šentjoštu (leta 1995). Foto S. S.

odnesli posodo, zaklali dva prašiča, vzeli par konj in dva vozova ter gospodarja prisilili, da jih je spremljal v Šentjošt, kjer je že čakala druga skupina partizanov s plenom zadruge. Prisilili so tudi par fantov za pomoč prevoza naropane materiala. Obe skupini partizanov sta se združili v Šentjoštu in ves material peljali v taborišče blizu Korene. Preden so prišli do taborišča, so fante odpustili, mojega bratranca Janeza pa surovo zaslisevali zaradi bele garde. Proti jutru so tudi njega izpustili. Konje, ki so se pasli zapuščeni, je naslednji dan prepoznal domačin iz Korene, in jih potem vrnil v Šentjošt. Ljudje so bili obupani, saj niso mogli pričakovati pomoči od nikjer in od nikogar. Grožnje pa so bile stalne, z dneva v dan, in so se stopnjevale. Razmere so bile tako hude in težke, da so se

v začetku julija 1942, v dogovoru z vodstvom Slovenske legije v Šentjoštu oddločili za ustanovitev vaške straže. Končno so v to privolili tudi Italijani. Dobavili so nam 40 pušk in nekaj municije. Po naročilu Slovenske legije je prišel iz Ljubljane Igor - Kompare in prevzel poveljstvo nad vaškimi stražarji. Javno je nastopila vaška straža 17. julija 1942. Utrdili so se v župnišču, kjer je bila stavba zato še najbolj primerna. Zbralo se je okrog 35 mož in fantov. Oboroženi so bili delno s svojim orožjem,

delno z italijanskimi puškami. Posebnost lastne oborožitve je bil trdnjavski mitraljez. Za ustanovitev vaške straže se je po okolici zvedelo zelo hitro. Okoli postojanke so postavili več izvidnih straž. Vsi pa smo živeli v neki napetosti in čakali na reakcijo partizanov. Komaj nekaj dni po ustanovitvi so se neki večer približali partizani. Straža je oddala nekaj opozorilnih strelcev in partizani so se takoj umaknili. Nekaj dni je bilo mirno. Nismo

pa vedeli, da se pripravlja napad na postojanko. V petek, 24. julija, so dobili na poveljstvu pismo iz Rovt, naj naši pošljejo v Rovte patrolo, da bo sodelovala pri neki akciji. Šentjoščanom se je zdelo čudno, saj je naša enota štela le 35 mož. Šest od teh je stražilo domačijo Jakoba Žaklja, ki je bil pol ure oddaljen od postojanke. A vendar so se oddločili, da pošljejo pomoč 15 fantov v Rovte. Nedaleč od Šentjošta so srečali dva otroka, ki sta se jih zelo prestrašila, misleč, da so partizani. Ko so jima stražarji pojasnili, kdo so, sta povedala, da morata oddati pismo na poveljstvu v Šentjoštu. Rekli so jima, da naj kar njim oddajo pošto in naj se vrmeta domov. V pismu je bilo sporočilo, da bodo tisti večer partizani napadli Šentjošt. Patrola se je z vso naglico vrnila na postojanko. Na hitro so se začeli

utrjevati v župnišču in okoli njega. Postavili so straže na bližnje gričke kot izvidnice. Ob 10. uri zvečer so se začeli približevati partizani. Ob enajstih so padli prvi streli od partizanske strani. Postojanko so obkolili. Oddaljene položaje so stražarji zapustili in se hitro koncentrirali v župnišču. Tam je bil boljši zaklon in so se lažje branili. Partizani so pritiskali na vso moč in se že približevali na 50 metrov. Od tam so obstreljevali župnišče in posadko. Stražarje je reševal trdnjavski težki mitraljez, ki je streljal skozi eno okno in drugič skozi drugega. Partizani so imeli vtisi, da imajo stražarji več težkih mitraljezov. Župnišče je enonastropna stavba. Zgornji del je povezan s hodniki na vse štiri strani. V župnišču je bilo 29 mož in fantov, ki so se borili proti celemu Dolomitskemu odredu, kakor smo zvedeli pozneje. Najhujša borba se je bila okrog polnoči. Ker partizanom ni bilo mogoče premagati odpora, so zažgali mežnarjevo hišo in hlev, farovski kozolec, šolsko poslopje, ki se ni vnelo, ter zadružno poslopje, katerega so preje izropali.

Skvarčeva družina - po domače Možinetova - je živela kakih 150 metrov od postojanke. Pri vaških stražarjih je bil oče in trije sinovi. Mati je ostala sama doma pri otrocih. Ko so partizani začeli napadati, se je mama s sedmimi otroki zaklenila v kaščo v prvem nadstropju. Tam so bila vrata zelo močna in jih bi bilo težko odpreti na silo. Ko bi mama vedela, v kakšni smrtni nevarnosti so bili! Lahko bi živi zgoreli, Bog pa je imel druge načrte. Medtem so jim zažgali hlev in drvarnico, ki sta pogoreli do tal; v hišo pa so nanosili butare in drva in polili z bencinom ter zažgali. Zgorele so butare, drva in nekaj pohištva. V ostalih prostorih pa se ni razširil ogenj. Tako so si rešili življenje mama in otroci.

Partizani so napadali z vseh strani, najbolj pa iz strani polja, kjer je bilo posejano žito. Med žitom so se poznale drče in sledi, kjer so ranjence z dolgimi kavli potegovali v zaklon in jih od tam odpeljali. Nikdar se pa ni zvedelo,

Na blagoslovitev spominske kapelice v Šentjoštu 9. julija 1995 je prišlo okoli 3000 ljudi. Foto S. S.

koliko žrtev so imeli. Največjo napako, ki so jo naredili partizani, je bila, da so zažgali poslopje okrog postojanke, ker so si s tem onemogočili približevanje. Borba je trajala od enajstih zvečer do šestih zjutraj. Med stražarji nismo imeli nobenega ranjenca.

Po končani borbi je prišla nemška patrola - 12 mož - iz Lučene, pogledat, kaj se dogaja v Šentjoštu. Ko so videli, da partizanov ni več, so se oglasili na postojanki, se informirali in se vrnili v Lučene. Na samem terenu smo našli mrtvega partizana, ki je imel ob sebi mitraljez in nahrbtnik ter v njem partizansko, rdečo zastavo. Doma je bil iz Rovt. Njegova mati je bila obveščena, da je njen sin padel,

pa ni verjela. Pokopali so ga na šentjoškem pokopališču.

Horjul je oddaljen od Šentjošta 7 kilometrov. Tam je bila utrjena italijanska posadka. Imela je dolžnost, da brani življenje ljudi in drži red ter mir v deželi. Čez dan in pol so prišli do zob oboroženi Italijani iz Horjula pogledat ostanke požganega Šentjošta in se mirno vrnili nazaj. Tako so skrbeli za nas!

30. julija so prišli partizani v Potok pri Šentjoštu na Možinetovo kmetijo (Šubic), kjer so iz polja odpeljali gospodarja Šubica, ženo, svakinjo, služkinjo, dva hlapca in dva druga delavca. Šubičeva žena je imela doma štiri otroke. Najmlajši ni bil še star mesec dni. Prosila je, da jo pustijo domov, da nahrani dojenčka, pa ji tega niso dovolili. Peljali so vse v gozd in tam čakali noči. Partizani so se nato odpravili naprej in spotjo vzeli še Janeza Kogovška, očeta desetih otrok. Ker pa niso hoteli streljati, da se ne bi izdala njihova prisotnost in njihov zločin, so vseh devet še isto noč z topimi predmeti pobili v gozdu nad Kajndolom in jih površno pokopali v skupen grob. Konec meseca oktobra je neki domačin sporočil, da so na njegovem posestvu lisice odkopale neki grob. Na to sporočilo je vaška

straža šla na ogled grobišča in ugotovila imena mrtvih. Novembra so trupla izkopali in jih pokopali v blagoslovljeno zemljo na domačem pokopališču.

V mraku 31. julija se je okoli Šentjošta zaslišalo pasje lajanje. Okoli polnoči se je zasvetilo, kot bi se dani. Partizani so požigali domačije na Koglu: Pri Štantu, Kógovšku, Hribarju, Cveku, Štefancu in Jožetu. Najhujše je bilo pri Štefancu in Cveku, kjer niso samo požgali, ampak tudi morili. Štefancovi so imeli pet otrok, najmlajši je bil star komaj šest tednov. Cvekovi so imeli tri otroke, pri drugih kmetijah pa jih ni bilo doma.

Štefancove je vznemiril sij požara. Oče je takoj vstal. Mati je starejše otroke spravila pokonci in jih za silo oblekla, mlajšega pa vzela v naročje. Nagovarjala je moža, da bi šli od doma. Ko je zagorela Cvekova hiša, je že zaropotalo na Štefancovih vratih. Vdrli so s silo v hišo, ki so jo takoj zažgali. Starše in otroke so zrinili skozi vrata. Očeta so ustrelili na pragu, mater pa zaklali nekaj korakov od hiše. Ko so zjutraj na kraj groze prispeli prvi vaščani, so zagledali pretresljiv prizor. Pri Štefancovi umrli mami, sta jokali štiriletna Rezka in dveletna Francka in varovali najmlajšega bratca. Da ga ne bi zeblo, sta ga pokrili z okrvavljeno mamino ruto. Obe sta jokali in klicali mamo. Tudi Cvekova starša so umorili blizu pogorele hiše. Petletni Ludvik in triletna Julči sta v joku ob starših pričakala jutro. Najmlajša dveletna sestra Ljudmila pa je živa zgorela v hiši. Njene telesne ostanke so našli vaški stražarji, ko so gasili ostanke požganega doma.

Protí jutru, 1. avgusta, se je ista skupina partizanov, ki se je vračala po opisanih dogodkih, ustavila na samotni Brežnikovi domačiji. Ko so hoteli vdreti v hišo, je skozi okno nad vrati počilo. Gospodar Janez Oblák in njegov svak Stanko Alič sta branila hišo. Partizani so zažgali kozolec in hlev, do hiše pa niso mogli priti. 21-letni Stanko je bil ranjen in

je izkrvavel. Gospodar je takrat obranil hišo, pozneje pa so mu jo vseeno zažgali, ker se je umaknil na postojanko.

Tisto jutro, 1. avgusta, so požgali tudi Brežnikov mlin in obstrelili 63-letnega očeta Oblaka, ki je naslednji dan umrl.

4. avgusta so v Butanjevi ob dveh zjutraj, v pričo žene in petih otrok, ustrelili očeta Demšarja. Isto noč pa so v mežnariji ubili tudi mladega cerkovnika Janeza Trčka.

Šestnajst dni po napadu Šent-

jošta, 9. avgusta, v nedeljo popoldne, so prišli partizani v našo hišo. Zahtevali so šunko, klobase, nekaj hlebcev kruha, mošt in šnopc. Zagrozili so nam s smrtjo, če se kdo oddalji od hiše in, če bi šel komu povedat, da so v tistem trenutku pri nas. Rekli so, da bodo to belo golazen zdrobili v prah v kratkem času. Vsi smo bili v strahu, kaj nas še čaka. Ob desetih zvečer so se po okolici, iz kmetij, začeli oglašati psi. Opolnoči pa je zažarelo nebo v Potoku pri Šentjoštu. Partizani, ki so bili tisti dan pri nas, so zažgali naše sosedne tri kmetije. Ljudi k sreči ni bilo doma, ker so se prej umaknili na postojanko.

Naša hiša je bila čisto na samem, saj smo imeli četrto ure hoda do prvega sosesa. Bili smo osamljeni in sami sebi prepuščeni. Zaposlili smo na postojanko, da bi nam dodelili stražo. Ugodili so nam to željo in poslali šest fantov, vaških stražarjev. Med njimi je bil moj brat Albert, ki je imel 18 let. Jaz sem bil takrat star 15 let. Ko smo imeli straže pri hiši, smo se počutili bolj varne. Vaška straža je ostala pri nas do razpada Italije. Toda partizani niso mirovali. 9. avgusta so ustrelili 59-letno mater

Marjano Guzelj. Že preje pa so ubili očeta in sina. Ne da bi kaj pojasnjevali, so ustrelili tudi hčerko Albino. Ta je padla na tla v temni veži. Bila je samo ranjena in je celo nekatere prepoznala po glasu, ko so se pogovarjali med seboj.

Sredi avgusta je izginila Julijana Lešnjak iz Šentjošta, mati petih otrok. Njena smrt je zakrita v skrivnost, samo to se ve, kje so jo imeli zaprto. A še ni vseh žrtev konec. Končanovi iz Butanjeve, po domače Starkeževi, so se med letom zadrževali na postojanki, le podnevi so hodili domov delat na polje. Ko so bili na polju, so videli, da se bližajo partizani. Pustili so delo in bežali. Mati in hčerka Franca v eno smer, sin France in hči Marjana pa v drugo in padla v partizansko zasedo. Oba so ustrelili na begu. Na Planini so odpeljali Alojzija Aliča. Čez dva dni so ga dobili mrtvega brez srajce. Štirikrat je bil prestreljen. To dokazuje s kakšnim sovraštvom so morili partizani.

10. avgusta so Italijani z vaško stražo delali patrolo v okolici Šentjošta čez Lavrovec in tam našli ranjeno Albino Guzelj ter njeno usmrčeno mater. Vaški stražarji so vedeli, da se partizani večkrat ustavljajo pri določenih hišah. Po preiskavi so dobili pri štirih hišah terenski komprometirani material. Štiri osebe, aktivne terence, so pridržali in nato izročili v zapor Italijanom.

Kljub silnemu partizanskemu pritisku je šentjoška vaška straža zdržala. Kmalu je dobila po-

moč. 12. avgusta 1942 je iz Rovt in Zaplane prišlo štirideset obo-roženih mož in fantov, ki jih je vodil Pavle Vošner. Vaške straže so se hitro širile po Notranjskem in Dolenjskem, v okrajih, ki so bili pod italijansko zasedbo. Ko so Italijani 1943 kapitulirali, je bil čas za vaške stražarje zelo kritičen. Oblast so prevzeli Nemci. Nismo vedeli, kako oni gledajo na vaške stražarje. Iz Ljubljane smo zvedeli, da se ustanavljajo domobranske edinice iz vaških straž in da bo poveljstvo prevzel general Rupnik. Cilji so bili isti: braniti domove pred partizanskim nasiljem in varovati življenje ljudi. Nemci so pustili svobodno gibanje na terenu. Vsi vaški stražarji so vstopili v domobranske vrste. Daleč naokoli ni bilo nobene partizana. Reševali smo ubežnike iz nemške vojske, ki so se nato vključevali v domobranske edinice. V Šentjoštu je bilo veliko fantov iz Gorenjskega. Tako se je začel kader gorenjskih domobrancev. Prvi gorenjski domobranci so šli iz Šentjošta v Cerklje na Gorenjskem in tam organizirali postojanko, seveda z dovoljenjem Nemcev. Ko so ljudje zvedeli, da je v Cerkljah domobranska postojanka, so se po drugih krajih tudi začeli organizirati. Šentjoščani so pomagali pri ustanavljanju posadk v Lučnah, v Suhem Dolu, v Gorenji vasi in na Črnem vrhu nad Polhovem Gradcem. Tja so poslali kot komandanta posadke Pavleta Žaklja in njegovega brata Stanka. V Šentjoštu je bil komandant 43. čete Lojze Bastič iz Horjula. Tudi njemu so pobili partizani očeta in mater, preden je nastala vaška straža. Po nastanku domobranstva je v našem kraju zavladal mir in red do aprila 1945.

Takrat so prišle z juga ob obali Jadranskega morja čete jugoslovanske komunistične vojske v Trst. Zato so postojanke Šentjošt, Horjul in druge poslale del moštva na Primorsko. Iz Črnega vrha proti Godoviču so padli v zasedo. Tam je padel Malavašič Alfonz, bogoslovec 4. let-

nika, bratranec Mici Malavašič. Pred tako premočjo so se umikali tako Nemci kot domobranci. Šentjoški domobranci so se vrnili nazaj na postojanko. Bližal se je 5. maj 1945, ki je bil usoden za slovenski narod. Povelje je bilo, naj se domobranci umaknejo na Gorenjsko za 14 dni. Tudi jaz sem bil vključen v to skupino. Naročeno mi je bilo, naj se predstavim s parom konj in vozom za prevoz vojaške opreme. Zaradi prevelike premoči partizanov, smo se le počasi umikali iz Gorenjske proti Ljubelju in tam prekoračili

Šentjošt (1995)

avstrijsko mejo. Ustavili smo se na vetrinjskem polju. Tam smo doživeli veliko tragedijo, ko so Angleži pričeli z zvijačo vračati domobrance domov v smrt. Po Božji previdnosti sem se rešil, ko mi je bratranec France Oblak svetoval, naj ne stopim na ta transport in naj počakam na drugega, ko bo šla vozna oprema. Bratranec je bil vrnjen, jaz in ostali drugi pa smo naslednji teden zvedeli za njihovo kruto usodo.

Brat Albert in sedem šentjoških domobrancev je ostalo doma na terenu, z radijsko postajo, da bi poročali razvoj dogodkov v tujino.

S tem delom so izpostavljali svoja življenja. Iz Škofovih zavodov je ušel domobranec Pavel Žakelj, ki je bil vrnjen iz Vetrinja, in se oglasil 17. junija pri nas doma in povedal, da so Angleži vrnili domobrance partizanom in da jih pobijajo. Ko je moj oče zagledal Pavleta, ga ni prepoznal, ker je bil tako izčrpan. Dva Pavletova brata ter moj brat Albert z drugimi domobranci so se skrivali v našem gozdu. Takoj se jim je Pavle pridružil. Skrivali so se do meseca oktobra. Ko je listje odpadlo in ni bilo več naravnega kritja, so se odločili, da odidejo v

Gorico, v Italijo. Po isti poti so kasneje pripeljali drugo živo pričo iz Kočevja, Milana Zajca, ki sedaj živi v Severni Ameriki. Zaradi teh dogodkov je tudi naša družina po končani vojni veliko trpela. Zaplenili so nam vse imetje; očeta, mamó, brata in sestro pa zaprli. Očeta za 7, mamó za 6 let, brata Adolfa za 7 let, sestro Pepco pa dvakrat po eno leto. Sestra Nada, 11 letno dekletce, je bila prisilno zaposlena na državnem posestvu, brat Feliks pa je bil k sreči takrat na Vrhniki pri sorodnikih, kjer je hodil v šolo. Oče je po enoletnem zaporu umrl v ječi. Ko je brat Adolf zaprosil komisarja, da bi se udeležil očetovega pogreba, mu je ta zabrusil: »Vaš oče nima pravice do javnega pokopa, vi pa ne do udeležbe pri pogrebu, saj so vam odvzete vse državljanske pravice!« Sestra Pepca, brat Feliks in mlajša sestra Nada in nekaj sorodnikov so se ude-

ležili skromnega pogreba na ljubljanskih Žalah. Pokopali so ga zunaj obzidja in šele po dvajsetih letih so domači smeli obiskovati njegov grob.

Ko je Albert srečno prispel v Italijo, je zvedel, da sem v Avstriji, v Judenburgu. Prišel me je iskat in tam sva se našla po dolgih in težkih šestih mesecih. Imel je željo, da bi bil v tujini s skupino, s katero je živel kot skrivač v domačem kraju. Zato sva se odločila, da greva skupaj v taborišče v Italijo, kjer so bili že vsi ostali.

Preko raznih taborišč me je pot končno pripeljala v svobodno

Argentino. Naše domobrance, ki so si z mučeniško smrtjo zaslužili krono trpljenja in zvestobe, pa nosimo v srcu kot junake in mučence. Nekoč nam bo Bog razodel, zakaj je dopustil preleti toliko nedolžne krvi. Naša mala fara je doprinesla 141 žrtev. Izgubil sem očeta in 12 bratrancev. Nam pa je ohranil življenje, da pričamo resnico, kakšno zlo je bil komunizem za slovenski narod in za ves svet.

Našim padlim domobrancem vso čast in slavo! Bodimo ponosni nanje! Dokončali so svoj boj za narod, Boga in domovino! Bog naj jih sprejme v svoje naročje, mi pa zanje iz hvaležnosti molimo in ostanimo zvesti njihovem idealom!

*(Govor na Domobranski proslavi
v San Justu 25. junija 2006)*